

Minna-Liisa Luoma

22.4.2022

Lakivaliokunnalle

Viite: Lausuntopyyntöne 31.3.2022 asiassa HE 13/2022 vp

Seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistus heikommassa tai haavoittuvassa asemassa olevien näkökulmasta

Johdanto Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL) kiittää mahdollisuudesta antaa lakivaliokunnalle kirjallinen lausunto seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistusta heikommassa tai haavoittuvassa asemassa olevien uhrien näkökulmasta (HE 13/2022 vp) koskevassa asiassa.

Raiskaussäännös ja muut yleiset seksuaalirikokset

THL kannattaa seksuaalisen itsemääräämisoikeuden ja henkilökohtaisen koskemattomuuden suojan vahvistamista esitetyllä tavalla säätämällä raiskauksen keskeiseksi tunnusmerkistökijäksi uhrin vapaaehtoisuuden puute.

Suomi on sitoutunut Istanbulin sopimukseen (SopS 53/2015), joka edellyttää, että kaikki ilman uhrin suostumusta tehdyt seksuaaliset teot kriminalisoidaan. Istanbulin sopimuksen täytäntöönpanoa seuraavan GREVION Suomea koskevassa maaraportissa kiirehdiittiin Suomea pikaisesti uudistamaan seksuaalirikoksia koskeva lainsäädäntönsä perustumaan vapaaehtoisesti annetuille suostumukselle, jonka puuttuessa kyseessä olisi aina seksuaalirikos, myös silloin, kun tapauksen olosuhteet estävät pätevän suostumuksen ilmaisemisen. (GREVIO/Inf(2019)9 Suomen maaraportti, kohta 30, s.67).

THL:n näkemyksen mukaan hallituksen esitys täyttää sekä nykyistä sääntelyä, että aiempaa, vuoden takaista ehdotusta paremmin Suomen kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteet. Samalla THL katsoo, että esityksen säännösten yksityiskohtaisissa perusteluissa olisi tullut käsitellä kansainvälisten velvoitteiden, kuten Istanbulin ja Lanzaroten sopimusten, toimeenpanoon liittyviä lainsäädäntövalintoja tämänhetkistä täsmällisemmin ja yksityiskohtaisemmin erityisesti siltä osin, kun jokin sopimusvelvoite on esityksessä tietoisesti jätetty huomiotta.

Vammaisilla lapsilla ja nuorilla on erityinen riski joutua seksuaaliväkivallan uhriksi. Heidän haavoittuvuuttaan lisää ajattelutapa, joissa erityisryhmiä pidetään ei-seksuaalisina ja puolustuskyvyttöminä. Tällaisen ajattelun seurauksena voi olla, ettei seksuaalikasvatus tavoita erityisen haavoittuvassa asemassa olevia nuoria tai seksuaalikasvatus evätään heiltä jopa kokonaan.

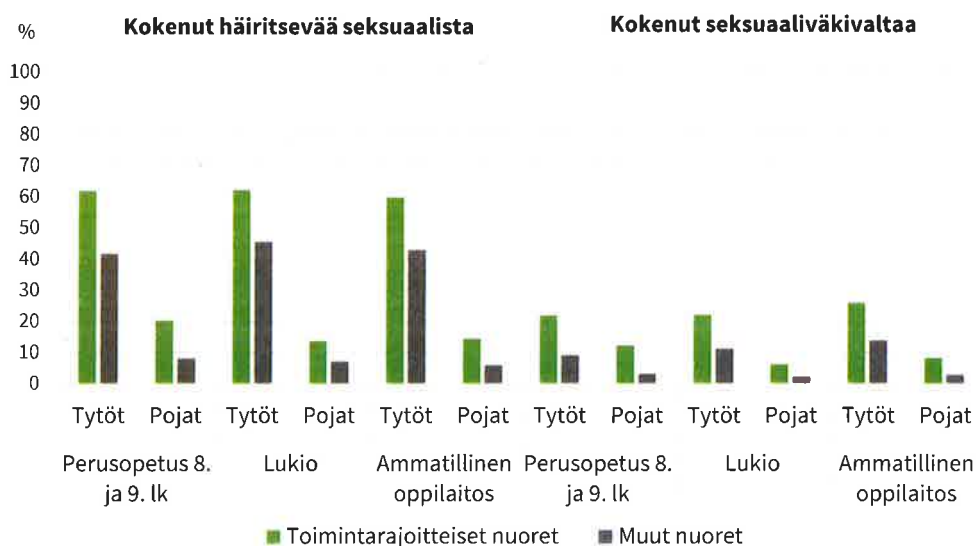
THL katsoo, että lasten ja nuorten kohdalla riittävän seksuaalikasvatuksen varmistamisen tulisi olla velvoittavaa varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle. Lakiuudistuksen toivottavasti lisätessä seksuaalirikosten ilmituloa, on samalla huolehdittava iän- ja tarkoituksenmukaisten sekä kattavien palveluiden takaamisesta seksuaalirikosten uhreille koko maassa. Uhrilähtöisyyden varmistaminen rikosprosessissa on vahinkojen rajaamisen ja uhrin toipumisen kannalta keskeistä.

Minna-Liisa Luoma

22.4.2022

THL kouluterveyskyselyn tulosten mukaan **toimintarajoitteisilla tytöillä seksuaalisen häirinnän kokemukset olivat kaikilla kouluasteilla noin puolitoista kertaa ja toimintarajoitteisilla pojilla noin kaksi kertaa yleisempiä kuin muilla tytöillä ja pojilla.** Erot olivat merkittäviä myös tyttöjen ja poikien välillä, sillä kaikilla tytöillä seksuaalisen häirinnän kokemukset olivat huomattavasti yleisempiä kuin pojilla. Yleisimpiä seksuaalisen häirinnän kokemukset olivat toimintarajoitteisilla tytöillä, joista kolme viidestä (60–62 %) oli kokenut seksuaalista häirintää. Myös muilla tytöillä seksuaalisen häirinnän kokemukset olivat yleisiä (42–46 %).

Myös seksuaaliväkivallan kokemukset olivat toimintarajoitteisilla tytöillä noin kaksi kertaa ja toimintarajoitteisilla pojilla jopa kolme kertaa yleisempiä kuin muilla tytöillä ja pojilla. Yleisimpiä kokemukset olivat toimintarajoitteisilla tytöillä - ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevista joka neljäs (26 %) ja muilla kouluasteilla joka viides (22 %) toimintarajoitteinen tyttö oli kokenut seksuaaliväkivaltaa.

Vammaiset ihmiset voivat kohdata samanlaista väkivaltaa kuin muutkin ihmiset. Vammaisten ihmisten kokemassa väkivallassa voi kuitenkin ilmetä erilaisia erityispiirteitä. Ne voivat liittyä esimerkiksi siihen, että vammaisen ihminen voi olla riippuvainen toisten avusta. Vammaiset miehet kokevat enemmän fyysistä väkivaltaa ja vammaiset naiset puolestaan kokevat todennäköisemmin seksuaalista väkivaltaa sekä kumppanin tekemää väkivaltaa. On arvioitu, että kehitysvammaisilla naisilla on 4–10-kertainen riski kokea seksuaalista väkivaltaa. Lisäksi vammaisiin henkilöihin ja ikääntyviin kohdistuva väkivalta on tavallisimmin lähisuhdeväkivaltaa ja sen vuoksi on usein piilorikollisuutta.

THL ehdottaa lakivaliokunnalle lamaantumisreaktion lisäämistä raiskausrikoksen tunnusmerkistöön

Raiskausrikossäännöksen 2 momentin 3 kohdan tarkoituksena on määritellä tiettyjä tilanteita, joissa vapaaehtoisuuden osoittamista erikseen pidetään mahdottomana. Hallituksen esityksen muotoilu pitää sisällään oikeustilan selkiyttämisen kannalta tarpeellisia lisäyksiä tilanteisiin, joissa uhrilla ei ole ollut mahdollisuutta ilmaista suostumustaan. Esimerkiksi pelkotila ja tilanteen

Minna-Liisa Luoma

22.4.2022

äkillisyys ovat toivottavia lisäyksiä teonkuvaukseen, joka kattaa merkittävän osan nykyisen tunnusmerkistön ulkopuolelle tulkituista vastentahtoisista tapahtumista.

Esityksessä on s. 37 todettu, että "[tutkimukset viittaavat siihen, että jonkinasteinen jäätyminen tai lamaantuminen vastoin kohteen tahtoa aloitetun sukupuoliyhteyden yhteydessä ei ole harvinaista eikä se rajoitu vain tekoihin, joihin liittyy poikkeava, pelkoa lisäävä tilanne, kuten raiskausta koskevan säännöksen esitöissä mainittu asuntoon murtautuminen." Johtopäätöksenä todetaan, että: "Nämä tilanteet tulisi ottaa raiskaussäännöksen soveltamisessa paremmin huomioon. Sen vuoksi on syytä laajentaa ehdotettavan raiskaussäännöksen pelkotilaa koskevan tunnusmerkistötekijän perusteluja." Esityksen sisältämän raiskaussäännöksen yksityiskohtaisissa perusteluissa lamaantumista ei kuitenkaan ole määritelty tai avattu sen tarkemmin edes osana pelkotilan kuvausta (s.103).

Lamaantuminen, eli ns. kataleptinen jäätymisreaktio, on kehon stressireaktio järkyttävään tilanteeseen, jota ihminen ei ole voinut ennakoida. Lamaantuminen on tutkimusten mukaan yksi tyypillisimpiä kehollisia reaktioita traumaattisissa seksuaaliväkivaltatilanteissa.¹ Sen taustalla on biologinen suojamekanismi, jonka käynnistymiseen ei tietoisesti juurikaan voi vaikuttaa. Lamaantumisen seurauksena sekä verbaalinen että fyysinen vastustaminen on mahdotonta.²

THL katsoo, että edes pelkotilan perustelujen laajentaminen ei kuvaisi riittävän täsmällisesti niitä tutkitusti kaikkein tyypillisimpiä lamaantumistilanteita, joissa uhrin passiivisuudesta tai olosuhteista tulisi voida selvästi päätellä suostumuksen puute. Vaikka esityksessä todetaan, ettei raiskaussäännöksen 2 momentin 3 kohdan listan ole tarkoitus olla tyhjentävä, tulisi oikeustilan selkiyttämiseksi momenttia täydentää täsmentämällä ja kuvaamalla riittävän tarkkarajaisesti niitä tyypillisimpiä tilanteita, joissa teon olosuhteiden katsotaan sellaisinaan johtaneen raiskausrikokseen. **THL ehdottaa lakivaliokunnalle esityksessä mainitun pelkotilan lisäksi myös lamaantumisen lisäämistä 1 §:n 2 momentin 3 kohtaan erikseen tilanteena, jossa uhrilla ei ole mahdollisuutta ilmaista suostumustaan.**

Tällä hetkellä voimassa olevassa raiskaussäännöksessä pelkotilalla tarkoitetaan sellaista pelon aiheuttamaa tilaa, joka lamauttaa puolustuskyvyn sen vuoksi, että uhattu pitää puolustautumista liian vaarallisena tai että hän ei pelkonsa vuoksi kykene toimimaan oman tahtonsa mukaisesti. Oikeuskäytännössä on edellytetty uhrilta pelkotilan näyttämistä toteen. Esimerkiksi 12.11.2017 annetussa Turun hovioikeuden ratkaisussa (R 17/641) ei 10-vuotiaan lapsen katsottu olevan raiskaussäännöksen edellyttämällä tavalla pelkotilassa, joten sukupuoliyhteyden ei katsottu täyttäneen raiskauksen tunnusmerkistöä. **Ehdotetussa säännöksessä pelkotilan määrittely on THL:n näkemyksen mukaan pitkälti yhtenevä voimassa olevan sääntelyn muotoilun kanssa, minkä ei oikeuskäytäntö pelkotilan toteen näyttämisen vaatimusten osalta huomioon ottaen voida katsoa antavan uhrille riittävää suojaa tahdonvastaisen lamaantumisreaktion varalle.**

Lamaantumisen lisääminen pykälätekstiin selkiyttäisi näin ollen niiden tilanteiden tulkintaa, joissa uhri kokee jäätyneensä, eikä siksi ole kyennyt ilmaisemaan kieltäytymistään. Tällöin tilanteen yllättävyyden tai erityisen pelottavien olosuhteiden tai lamaantumista edeltäneen subjektiivisen

¹ Möller, A., Söndergaard H., Helström L. (2017). Tonic immobility during sexual assault – a common reaction predicting post-traumatic stress disorder and severe depression, Acta Obstetrica et Gynecologica Scandinavica, online issue, luettavissa: <https://obgyn.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/aogs.13174>

² Kts. esim. Bucher, J., ja Manasse, M. (2011). When screams are not released: A study of communication and consent in acquaintance rape situations. Women & Criminal Justice, 21, 123–140, sekä Fusé, T. (ym.) (2007). Factor structure of the Tonic Immobility Scale in female survivors of sexual assault: An exploratory and confirmatory factor analysis. Journal of Anxiety Disorders, 21, 265–283.

Minna-Liisa Luoma

22.4.2022

pelon näyttäminen toteen ei olisi erikseen tarpeen, vaikka oletettavaa olisikin, että lamaantumisreaktiota on edellyttänyt järkytyksen lisäksi myös pelon tai pakokauhun tunne.

Rikoslain 20 luvun 4 §:n mukaan pakottamisesta seksuaaliseen tekoon tuomitaan se, joka väkivallalla tai uhkauksella pakottaa toisen ryhtymään muuhun kuin raiskaussäännöksessä tarkoitettuun seksuaaliseen tekoon tai alistumaan sellaisen teon kohteeksi ja teko olennaisesti loukkaa toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Säännöksen toisen momentin mukaan pakottamisesta seksuaaliseen tekoon tuomitaan myös se, joka käyttämällä hyväkseen sitä, että toinen tiedottomuuden, sairauden, **vammaisuuden**, pelkotilan tai muun avuttoman tilan takia on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan, saa hänet ryhtymään 1 momentissa tarkoitettuun seksuaaliseen tekoon tai alistumaan sellaisen teon kohteeksi ja se olennaisesti loukkaa hänen seksuaalista itsemääräämisoikeuttaan.

THL pitää Rikoslain 20 luvun 1§:n kohtaa 3) hyvänä ”Joka on sukupuoliyhteydessä sellaisen henkilön kanssa, joka ei osallistu siihen vapaaehtoisesti, on tuomittava raiskauksesta vankeuteen vähintään yhdeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi. **Henkilön osallistumista sukupuoliyhteyteen ei ole pidettävä vapaaehtoisena, 3) jos: hän ei ole voinut muodostaa tai ilmaista tahtoaan tiedottomuutensa, sairautensa, vammaisuutensa, pelkotilansa, voimakkaan päihtymistilansa, heikentyneen tajunnantilansa, tilanteen äkillisyyden, erityisen valta-aseman vakavan väärinkäytön** tai muun näihin rinnastettavan syyn vuoksi. Yritys on rangaistava

Muut aikuisiin kohdistuvat seksuaalirikokset

Seksuaalinen kajoaminen ja tunnusmerkistön ankaroittamisperusteet

THL pitää seksuaalisen kajoamisen tunnusmerkistössä erinomaisena ratkaisuna teonkuvauksen perustamista seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaukselle. **Esityksessä seksuaalisen kajoamisen ankaroittamisperusteet liittyisivät** vakavaan väkivaltaan, rikosentekijöiden lukumäärään, uhrille aiheutettuun kärsimykseen, rikoksen nöyryyttävään tekotapaan ja uhrin ikään. **Pykälän 2 momentin mukaan raiskauksesta tuomitaan myös se, joka käyttämällä hyväkseen** sitä, että toinen tiedottomuuden, sairauden, **vammaisuuden**, pelkotilan tai muun avuttoman tilan takia on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan, on sukupuoliyhteydessä hänen kanssaan. Puolustuskyvyttömyydellä tarkoitetaan säännöksen esitöiden perusteella sellaisia tilanteita, **joissa uhri henkisen tai ruumiillisen esteen vuoksi ei pysty joko lainkaan tai ainakaan merkittävästi estämään toisen menettelyä. Tärkeän tekemuodon määritelmää tulisi THL:n näkemyksen mukaan kuitenkin laajentaa koskemaan myös muita tilanteita, joita Istanbulin sopimuksen 46 artikla esittää huomioitavaksi raskauttavina seikkoina.** Näitä ovat esityksessä mainittujen lisäksi rikoksen **kohdistuminen haavoittuvassa asemassa olevaan henkilöön.** Myös tekojen toistuminen mainitaan Istanbulin sopimuksessa raskauttavana seikkana, mikä on tyypillistä tilanteissa, joissa kyse on läheisessä suhteessa tapahtuvasta väkivallasta. **THL katsoo, että lisäykset uhrin haavoittuvasta asemasta ja rikoksen tekemisestä lähisuhteessa tai lapsen läsnä ollessa tulisi tehdä myös raiskausrikoksen törkeän tekemuodon määritelmään.**

Seksuaalinen hyväksikäyttö

Seksuaalisen hyväksikäytön teonkuvaus on THL:n mukaan tarpeen säilyttää niitä lievimpiä tekemuotoja varten, joissa osapuolten välinen suhde on ollut esimerkiksi suostumuksellinen, jolloin teko ei täytä raiskauksen tai seksuaalisen kajoamisen tunnusmerkistöjä, mutta teon moitittavuus ja heikomman osapuolen suojeleminen väärinkäytöksiltä on omiaan kvalifioimaan teko rikokseksi.

Minna-Liisa Luoma

22.4.2022

HE:ssa on todettu näin: "5 §:n 1 momentin 3 kohta koski sellaisten henkilöiden seksuaalista hyväksikäyttämistä, jotka ovat hoidettavina sairaalassa tai muussa laitoksessa ja joiden kyky muodostaa tai ilmaista tahtoaan on heikentynyt. Heikentymisen tulisi olla sen asteista, ettei henkilö voi riittävästi harkita osallistumispäätöksensä merkitystä. Henkilö saattaa tunnusmerkistössä tarkoitetuissa tilanteissa sinänsä suhtautua myönteisesti seksuaaliseen tekoon osallistumiseen. Jos henkilö on niin heikossa tilassa tai asemassa, ettei hän voi muodostaa tai ilmaista tahtoaan, arvioitaisiin teko seksuaalisen hyväksikäytön sijaan raiskauksena tai seksuaalisena kajoamisena." **Jos laitoksessa oleva henkilö näennäisesti suostuu seksuaaliseen tekoon, mutta hänen kykynsä muodostaa tahtonsa on alentunut, on kyse seksuaalisesta hyväksikäytöstä eikä raiskauksesta. Taas jos hlö ei voisi muodostaa tahtoaan, kyseessä on raiskaus.**

Esityksessä kuvattu seksuaalisen hyväksikäytön kuvaus on THL:n näkemyksen mukaan aiempaa ehdotusta onnistuneempi, sillä se ei enää edellytä tekijältä nimenomaista taivuttamista, vaan voi täytyä tekijän muunkinlaisella aktiivisella toiminnalla, jolla tekijä saa asemaansa hyväksi käyttäen heikomman osapuolen suostumaan kanssaan sukupuoliyhteyteen tai seksuaaliseen tekoon.

Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset

Aikuisten ja lasten sääntelyn lähtökohtainen erottaminen toisistaan on THL:n näkemyksen mukaan tervetullut ja kannatettava uudistus. Aikuisten osalta seksuaalirikoslainsäädäntö perustuu yksilöiden seksuaalisen itsemääräämisoikeuden kunnioittamiselle. Lasten ja nuorten osalta yhteiskunnalla on erityinen velvollisuus turvata heidän häiriötön kasvunsa ja kehityksensä sekä suojella heitä kaikenlaiselta väkivallalta, jolloin lapsia koskevan sääntelyn tulee perustua myös ja pienten lasten kohdalla aivan erityisesti heidän koskemattomuutensa suojelemiselle. (Kts. esim. YK:n lapsen oikeuksien sopimus, EN:n Istanbulin ja Lanzaroten sopimukset, Väkivallaton lapsuus -toimenpidesuunnitelma).

Ehdotetut rangaistusasteikot

THL:lla ei ole huomautettavaa esitettyihin rangaistusasteikkoihin. Tekomuotojen laajan kirjon vuoksi THL katsoo, että yksittäisten pykälien sisältämien rangaistusasteikkojen on syytä mahdollistaa tuomitseminen moitittavuudeltaan varsin eritasoisista teoista.

Esityksen myötä lapsiin kohdistuneista seksuaalirikoksista säädetty rangaistukset ankaroituisivat tuntuvasti. Sovellettavat rangaistussäännökset olisivat myös paremmin jaoteltu rikosten tyyppien ja vakavuuden mukaan, minkä vuoksi ne olisivat myös THL:n näkemyksen mukaan soveltamiseltaan ennustettavampia, rangaistusasteikoiltaan oikeasuhtaisempia ja myös yhteiskunnallisen keskustelun sekä julkisen viestinnän kannalta lasten ja nuorten keskuudessa ymmärrettävämpiä.

Muut huomiot

Seksuaalista hyväksikäyttöä koskevan 5 §:n 1 momentin 3 kohdassa on mainittu sairaalassa tai muussa laitoksessa hoidettavana olo. Säännöskohtaisissa perusteluissa on tältä osin viitattu muun muassa vanhainkotiin hoitoon hakeutuneisiin vanhuksiin. Perustelujen mukaan kotihoitoon mahdollisesti liittyvää hyväksikäyttämistä ei ole tarkoitettu arvosteltavaksi tämän, vaan momentin 4 kohdan nojalla. Ikääntyneiden ja vammaisten henkilöiden asumista järjestetään kuitenkin pääasiassa sosiaalihuoltolain ja vammaispalvelulain nojalla muutoin kuin laitoksessa. Säännöskohtaisista perusteluista ei selkeästi ilmene, miten on tarkoitettu arvosteltavaksi tällainen

Minna-Liisa Luoma

22.4.2022

asumispalveluissa tapahtuva mahdollinen hyväksikäyttö. Säännöskohtaisten perustelujen täydentämistä tältä osin tulisi harkita.

Pääjohtaja

Markku Tervahauta

Osaston johtajan sijainen

Anne Lounamaa